ÁGOTA KRISTÓF

OKUMAZ YAZMAZ

ÇEVİRİ: FEYZA ZAİM

can modern

Can Modern

Okumaz Yazmaz, Ágota Kristóf
Fransızca aslından çeviren: Feyza Zaim
L'Analphabète
İlk (bu çeviriye kaynak alınan) baskı: Éditions Zoé, 2004
© 2004, Ágota Kristóf
© 2023, Can Sanat Yayınları A.Ş.
Bu eserin Türkçe yayın hakları ilk olarak Fransızca *L'analphabète* başlığıyla yayımlanmıştır. Bu eser, Astier-Pécher Literary & Film Agency ile AnatoliaLit Telif ve Tercümanlık Hiz. Ltd. Şti. aracılığıyla yapılan anlaşma sonucu yayımlanmıştır.
Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: Kasım 2023, İstanbul
Bu kitabın 1. baskısı 5000 adet yapılmıştır.

Dizi editörü: Şirin Etik
Düzelti: Aylin Samancı Elmasdağ
Mizanpaj: Bahar Kuru Yerek

Sanat yönetmeni: Utku Lomlu / Lom Creative (www.lom.com.tr)
Kapak tasarımı: Ata Uzuner / Lom Creative (www.lom.com.tr)

Baskı ve cilt: Pasifik Ofset
Cihangir Mah. Güvercin Cad. Baha İş Merkezi A Blok No: 3/1 2. Kat
Avcılar, İstanbul
Sertifika No: 44451

ISBN 978-975-07-6224-6

CAN SANAT YAYINLARI
YAPIM VE DAĞITIM TİCARET VE SANAYİ A.Ş.
Maslak Mah. Eski Büyükdere Cad. İz Plaza Giz, No: 9/25, Sarıyer/İstanbul
Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33
canyayinlari.com
yayinevi@canyayinlari.com
Sertifika No: 43514

ÁGOTA KRISTÓF

OKUMAZ YAZMAZ

ANLATI

Fransızca aslından çeviren

Feyza Zaim

can

Ágota Kristóf'un Can Yayınları'ndaki diğer kitabı:

Önemi Yok, 2023

ÁGOTA KRISTÓF, 1935'te Macaristan'da doğdu, Sovyet karşıtı bir devrimin ordu tarafından şiddetle bastırılmasının ardından, kocası ve bebeğiyle 1956'da ülkesinden kaçmak zorunda kaldı. İsviçre'nin Neuchâtel şehrine yerleşti, orada bir saat fabrikasında çalıştı, bir yandan da Fransızca öğrendi, tiyatro oyunları yazdı. Sığındığı ülkenin dilinde kaleme aldığı roman üçlemesinin ilk kitabı *Büyük Defter*'i, *Kanıt* ve *Üçüncü Yalan* kitapları izledi. Bu üçleme onun tanınmasını sağladı. Kitaplarında savaşın dehşeti ve bunun insanlar, bilhassa çocuklar üzerindeki etkisi, ötekilik, göçmenlik, anadil ve kimlik üzerine yoğunlaştı. Birçok saygın ödüle layık görüldü. 2011'de İsviçre'deki evinde öldü.

FEYZA ZAİM, Notre Dame de Sion Fransız Kız Lisesi 79 mezunudur. Yükseköğrenimini İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde tamamlamıştır. Başlıca çevirilerinden bazıları: *Altın Meyveler* (Nathalie Sarraute), *Fantoine ve Agapa Arasında* (Robert Pinget), *Mösyö Songe* (Robert Pinget), *Libera* (Robert Pinget), (*Buda'nın Bilgeliği*) Jean Boisselier. Türkçe olarak kaleme aldığı, *Aspa-Hana* adlı bir eseri de vardır.

İlk Adımlar

Okuyorum. Hastalık gibi bir şey bu. Elime ne geçerse, gözüm neye değerse okuyorum: dergiler, okul kitapları, ilanlar, sokakta bulduğum kâğıt parçaları, yemek tarifleri, çocuk kitapları. Kâğıda basılmış ne varsa.

Dört yaşındayım. Savaş henüz başlamış.

O zamanlar, tren garı hatta elektriği, suyu, telefonu bile olmayan küçük bir kasabada yaşıyoruz.

Babam kasabadaki tek öğretmen. Birinci sınıftan altıncı sınıfa kadar tüm öğrencilere o ders veriyor. Aynı sınıfta. Okulu evimizden teneffüs avlusu ayırıyor yalnızca, okulun pencereleri annemin sebze bahçesine bakıyor.

Salonun en üst penceresine tırmandığımda önde, ayakta, karatahtaya yazı yazan babamla birlikte bütün sınıfı olduğu gibi görüyorum.

Babamın sınıfı, tebeşir, mürekkep, kâğıt, huzur, sessizlik, kar kokuyor, yazın bile.

Annemin büyük mutfağı, ölü hayvan, haşlanmış et, süt, reçel, ekmek, ıslak çamaşır, bebek çişi, kargaşa, gürültü, yaz sıcağı kokuyor, kışın bile.

Hava dışarıda oynamamıza izin vermediğinde, mutfakta bebek her zamankinden de fazla ağladığında, oğlan kardeşimle ben çok fazla gürültü ve yaramazlık yaptığı-

mızda, annem "ceza" olarak bizi babamızın yanına gönderiyor.

Evden çıkıyoruz. Oğlan kardeşim yakacak odunların istiflendiği sundurmanın önünde duruyor.

"Burada kalmak istiyorum ben. Odun keseceğim."

"Tamam. Annem sevinir."

Avluyu geçiyorum, sınıfa giriyorum, kapının yanında duruyorum, gözlerimi yere dikiyorum.

Babam, "Yaklaş," diyor.

Yaklaşıyorum. Kulağına fısıldıyorum.

"Cezalıyım... Annem..."

"Başka bir şey?"

"Başka bir şey?" diye soruyor bana, çünkü bazen annemin bir notu oluyor, hiçbir şey demeden iletmem ya da söylemem gereken bir kelime: "doktor", "acil durum" ya da bir sayı: 38 ya da 40. Hepsi de çocukluk hastalıkları geçirip duran bebek yüzünden.

Babama, "Hayır. Başka bir şey yok," diyorum.

Resimli bir kitap veriyor bana.

"Geç otur."

Sınıfın en arkasına gidiyorum, orada en büyük çocukların arkasında boş sıralar oluyor hep.

İşte böylece çok küçük yaşta, farkına bile varmadan, tamamen tesadüf eseri, iflah olmaz okuma hastalığına yakalanıyorum.

Annemin yakınlarda bir şehirde oturan anne babasının ışığı, suyu olan evine ziyarete gittiğimizde dedem elimden tutuyor, birlikte kapı kapı konu komşu gezmeye çıkıyoruz.

Dedem redingot ceketinin büyük cebinden bir gazete çıkarıyor ve komşulara diyor ki, "Bakın! Dinleyin!" Bana da şöyle diyor: "Oku."

Okuyorum ben de. Akıcı bir şekilde, hiç hata yapmadan, benden istendiği gibi hızlı hızlı.

Dedemin ve anneannemin övünçlerini bir tarafa bırakacak olursak okuma hastalığım daha ziyade şikâyet ve hoşnutsuzlukla karşılaşmama neden oluyor.

"Başka hiçbir şey yapmıyor. Hiç durmadan okuyor."

"Elinden başka iş geldiği yok."

"Olabilecek en hareketsiz uğraş."

"Tembellik."

Ve en çok da: " yapacağına okuyor."

Ne yapacağıma?

"Yapacak çok daha faydalı nice iş var. Öyle değil mi?"

Şimdi bile sabahları, evde kimseler kalmayınca, komşularım işe gidince mutfak masasına yerleşip saatlerce gazete okurken suçluluk hissediyorum biraz, ev işleri, akşamdan kalan bulaşıkları yıkamak, alışverişe çıkmak, çamaşırları yıkayıp ütülemek, reçel ya da pasta yapacağıma...

Ve en çok da, en çok da! Yazacağıma.

Sözden Yazıya

Küçüklüğümden beri masal anlatmayı seviyorum. Kendi uydurduğum masalları.

Anneannem bazen şehirden yanımıza geliyor, anneme yardım etmek için. Akşamları anneannem yatırıyor bizi, sonra da yüzlerce kere dinlediğimiz masallarla uyutmaya çalışıyor.

Yatağımdan çıkıp, "Masalları ben anlatırım," diyorum anneanneme, "sen değil."

Beni dizlerine oturtup kollarında sallarken, "E hadi anlat öyleyse, anlat," diyor.

Bir cümleyle başlıyorum anlatmaya, herhangi bir cümleyle, gerisi geliyor. Karakterler ortaya çıkıyor, ölüyor ya da yok oluyorlar. İyiler ve kötüler var, fakirler ve zenginler, yenenler ve yenilenler. Anneannemin kucağında, "Sonra da... sonra da..." diye geveleyerek anlattığım sonu gelmez masallar.

Anneannem beni parmaklıklı yatağıma yatırıyor, gaz lambasını kısıyor ve mutfağa gidiyor.

Oğlan kardeşlerim uyuyor, ben de uyuyorum ve rüyamda masal devam ediyor, güzel ve ürkütücü.

En sevdiğim şey, küçük kardeşim Tila'ya masal anlatmak. Annemizin kıymetlisi o. Benden üç yaş küçük olduğundan ne anlatsam inanıyor. Mesela, bahçenin bir köşesine çekip ona soruyorum:

"Sana bir sır vereyim mi?"

"Ne sırrı?"

"Doğumunla ilgili sırrı."

"Doğumumla ilgili hiçbir sır yok."

"Olmaz mı? Kimseye söylemeyeceğine yemin edersen söylerim ancak."

"Yemin ederim."

"Söylüyorum o zaman: Sen evlatlıksın. Bizim ailemizden değilsin. Seni bir tarlada, terk edilmiş halde çırılçıplak buldular."

Tila, "Hiç de bile," diyor.

"Annemle babam sana bunu ileride, büyüdüğünde söyleyecek. Bir bilsen nasıl da acımıştık sana, çırılçıplaktın, öylesine cılızdın ki."

Tila ağlamaya başlıyor. Onu kollarıma alıyorum.

"Ağlama. Öz kardeşim olsan ancak bu kadar sevebilirdim seni."

"Yano kadar mı?"

"Hemen hemen. Ne de olsa Yano benim öz kardeşim."

Tila düşüncelere dalıyor.

"Madem öyle, neden soyadım sizinkiyle aynı? Neden annem beni ikinizden daha fazla seviyor? Siz hep ceza alıyorsunuz, Yano'yla sen. Ben hiç almıyorum."

Ona açıklıyorum.

"Soyadımız aynı çünkü seni resmen evlat edindiler. Annem sana bizden daha iyi davranıyor çünkü seni gerçek çocuklarından ayırmadığını göstermek istiyor."

"Onun gerçek çocuğuyum ben."

Tila avazı çıktığı kadar bağırıp eve doğru koşuyor.

"Anne! Anne!"

Peşinden koşuyorum.

"Hiçbir şey söylemeyeceğine yemin etmiştin. Şaka yaptım."

Çok geç. Tila mutfağa dalıyor, annemin kucağına atlıyor.

"Doğru söyle, senin oğlunum ben değil mi? Gerçek oğlun. Sen de benim gerçek annemsin."

Yaptığım eşek şakası yüzünden cezalandırılıyorum tabii. Odanın bir köşesinde, bir mısır koçanının üzerine diz çöküyorum. Az sonra Yano, elinde bir başka mısır koçanıyla gelip yanıma diz çöküyor.

Soruyorum ona:

"Sen neden ceza aldın peki?"

"Bilmem. Tila'nın kafasını okşayıp, 'Seni seviyorum küçük piç,' dedim hepsi hepsi."

Gülüyoruz. Ceza almak için mahsus yaptığını biliyorum, kardeşçe bir dayanışma duygusuyla, hem bensiz sıkılır o.

Sonraları Tila'ya daha pek çok eşek şakası yapacağım.

Yano'yla da denediğim oluyor ama o bana inanmıyor, benden bir yaş büyük çünkü.

Yazma isteği sonraları gelecek, beni çocukluğuma bağlayan gümüş iplik koptuğunda, kötü günler geldiğinde ve hatta, "Onları sevmiyorum," diyeceğim yıllar kendini gösterdiğinde.

Annemden babamdan, oğlan kardeşlerimden ayrı düşüp yabancısı olduğum bir şehirde yatılı okula başlayınca, ayrılığın acısına dayanabilmek için tek bir çözüm kalacak bana: Yazmak.

Şiirler

Yatılı okula başladığımda on dört yaşındayım. Kardeşim Yano yatılı okula benden bir yıl önce başladı ama başka bir şehirde. Tila henüz annemizin yanında.

Zengin kızların gittiği yatılı okullardan değil bu, hatta tam tersi. Kışlayla manastır, yetimhaneyle ıslahevi arası bir şey.

Devlet tarafından barındırılıp beslenen on dört ile on sekiz yaş arası iki yüz kadar kızız.

Saman döşekli, gri örtülü ranzalarıyla on-yirmi kişilik yatakhanelerimiz var. Dar metal dolaplarımız koridorda.

Zil sesi bizi sabahın altısında uyandırıyor, henüz uyku mahmuru bir gözetmen odaları kontrol ediyor. Bazı öğrenciler yatakların altına saklanıyor, diğerleri koşarak bahçeye iniyor. Bahçede koşarak üç tur attıktan sonra on dakika jimnastik egzersizleri yapıyor, sonra yine koşarak binaya geri dönüyoruz. Soğuk suyla yıkanıp giyiniyoruz, yemekhaneye iniyoruz. Kahvaltımız sütlü kahve ve bir dilim ekmekten oluşuyor.

Önceki günün posta dağıtımı: İdare tarafından açılmış mektuplar. Gerekçe:

"Henüz küçüksünüz. Biz anne babalarınızın yerini tutuyoruz burada."

Saat yedi buçukta, sıkışık sıralar halinde, şehrin sokaklarında devrim şarkıları söyleyerek okula doğru yola çıkıyoruz. Oğlanlar biz geçerken yol boyunca durup ıslık çalıyorlar, hayranlıklarını belirten ya da açık saçık sözler söyleyerek bağırıyorlar.

Okul dönüşü bir şeyler yiyoruz ve akşam yemeğine kadar kalacağımız etüt salonlarımıza gidiyoruz.

Etüt salonlarında tam sessizlik isteniyor.

Bu uzun saatlerde ne yapılır ki? Ödevler elbette, ama ödevler hemen bitiyor, hoşa giden, ilgi çekici bir tarafları yok ne de olsa. Kitap da okunabilir fakat "zorunlu okuma" kitaplarından başka kitap yok elimizde, onlar da çabucak okunup bitiriliyor, birçoğunun hoşa giden, ilgi çekici bir tarafı yok çünkü.

Ben de, bu zorunlu sessizlik saatlerinde, bir çeşit günlük tutmaya başlıyorum, kimse okuyamasın diye şifreli bir yazı bile icat ediyorum. Mutsuzluğumu, acımı, üzüntümü, akşamları beni yatağımda sessizce ağlatan her şeyi not ediyorum.

Oğlan kardeşlerimi, anne babamı, şimdilerde başkalarının oturduğu evimizi kaybettiğim için ağlıyorum.

En çok da kaybettiğim özgürlüğüme ağlıyorum.

Pazar öğle sonraları yatılı okulun "salon"unda ziyaretçi kabul etme iznimiz var elbette, hatta gözetmen eşliğinde oğlanları bile görebiliyoruz. Pazar öğle sonraları dolaşma iznimiz de var, oğlanlarla bile, ama yalnızca şehrin anacaddesinde. Bir gözetmen de orada geziniyor. Ama yalnızca yirmi kilometre ötede, benimle aynı durumda olan ve yine aynı nedenle beni görmeye gelemeyen kardeşim Yano'yu görmeye gitme iznim yok. Şehri terk etmemiz yasak, hem zaten tren için paramız da yok.

Kaybettiğim çocukluğa da ağlıyorum, üçümüzün çocukluğuna; Yano'nun, Tila'nın ve benim.

Artık ormanda, ıslak toprak üzerinde, "mavi kaya"ya

kadar yalınayak koşmak yok; tırmanacak ağaç, çürük bir dalı kırıldığında üzerinden düşülecek ağaç yok; düştüğüm yerden beni kaldıracak Yano yok; damlarda gece gezmeleri yok; bizi anneme şikâyet edecek Tila yok.

Yatılı okulda, ışıklar akşamın onunda söndürülüp yatağa giriliyor. Bir gözetmen odaları kontrol ediyor.

Okuyacak bir şeyim varsa, gece lambasının ışığında okumaya devam ediyorum, sonra gözyaşları içinde uykuya dalarken gecenin içinden cümleler doğuyor. Etrafımda dönüyor, kulağıma fısıldıyor, bir ritim tutturuyor, şarkı oluyor, şiire dönüşüyor:

Dün, daha güzeldi her şey,
Ağaçlarda şarkılar,
Saçlarımda rüzgâr
Ve açılmış avuçlarında Güneş.

Şaklabanlıklar

Ellili yıllar. Birkaç ayrıcalıklı dışında ülkemizdeki herkes fakir. Hatta bazıları diğerlerinden daha da fakir.

Yatılı okulda bakımımız sağlanıyor, elbette. Yemeğimiz var, başımızın üzerinde bir çatı var ama yiyeceklerimiz öyle kötü ve yetersiz ki karnımız hep aç. Kışın üşüyoruz. Okulda paltolarımızı çıkarmıyoruz, her çeyrek saatte bir ısınmak için yerimizden kalkıp jimnastik hareketleri yapıyoruz. Yatakhanelerimiz de soğuk, çoraplarla uyuyoruz, etüt salonlarına çıkarken battaniyelerimizi yanımızda götürmek zorunda kalıyoruz.

O zamanlar Yano'nun eski, ona küçük gelen paltosunu giyiyorum, siyah bir palto, düğmesiz, sol yanı yırtık.

Bir arkadaşım sonraları bana şöyle diyecek:

"Önü kışın bile açık siyah paltonla nasıl da güzeldin, nasıl da hayrandım sana."

Okula giderken bir arkadaşın okul çantasını kullanıyorum, benim okul çantam yok; çünkü defterlerimi, kitaplarımı onun çantasında taşıyorum. Okul çantası ağır, parmaklarım da donuyor; çünkü eldivenim yok. Kalemim, fırçam, jimnastik kıyafetlerim de yok. Hepsini ödünç alıyorum.

Benimkileri tamire vermem gerektiğinde ayakkabıları da ödünç alıyorum.

Ödünç aldığım ayakkabıları geri vermem gerekirse, ayakkabı tamircisi yüzünden üç gün yataktan çıkmıyorum. Yatılı okulun müdiresine okula gitmek için yedek ayakkabım yok diyemem ki. Hasta olduğumu söylüyorum, inanıyor o da, iyi bir öğrenciyim çünkü. Alnıma dokunuyor, "Ateşin var. En az otuz sekiz derece. Sıkı örtün," diyor.

Sıkı sıkı örtüyorum üstümü. Ama ayakkabı tamircisinin parasını nasıl ödeyeceğim? Ailemden istemem söz konusu bile değil. Babam hapiste, yıllardır haber alamıyoruz ondan. Annem ne iş bulursa yapıyor. Tila'yla birlikte tek göz odada yaşıyorlar, komşular bazen mutfaklarını kullanmalarına izin veriyorlar.

Kısa bir süre, annem okuduğum şehirde çalışıyor. Bir keresinde okul dönüşü ziyaretine gidiyorum. On kadar kadının bir ampulün aydınlattığı büyük bir masanın etrafında oturup fare zehri paketlediği küçük bir bodrum katı burası.

Annem soruyor:

"Her şey yolunda mı?"

"Evet, her şey yolunda. Merak etme," diyorum ona.

Bir şeye ihtiyacım olup olmadığını sormuyor ama ben yine de, "Hiçbir şeye ihtiyacım yok," diyorum. "Tila nasıl?"

"İyi. O da yatılı okula başlayacak sonbaharda."

Birbirimize söyleyecek başka sözümüz yok. Ayakkabılarımı tamire verdiğimi, tamircinin hesaba yazdığını, borcumu en kısa sürede ödemem gerektiğini söylemek isterdim ama annemin eski elbisesine, zehre bulanmış kirli eldivenlerine bakıp hiçbirini söyleyemiyorum. Anneme sarılıyorum, gidiyorum ve bir daha da yanına dönmüyorum.

Biraz para kazanmak için, yirmi dakikalık teneffüslerde sergilenecek bir gösteri hazırlıyorum. İki-üç arka-

daşla hemen ezberleyiverdiğimiz skeçler yazıyorum, hatta bazen doğaçlama oynuyoruz. Öğretmen taklitlerinde çok iyiyim. Sabahları birkaç sınıfı haberdar ediyoruz, ertesi gün başka birkaç sınıfı. Giriş ücreti, kapı görevlisinin teneffüslerde sattığı kruvasan fiyatı kadar.

Gösteri iyi iş yapıyor, müthiş başarı sağlıyoruz, seyirci kalabalığı itiş kakış koridora kadar uzanıyor. Hatta öğretmenler bile bizi seyretmeye geliyor, o yüzden yaptığım taklidi bazen aniden değiştirmem gerekiyor.

Denemelerimi okul çapında, başka başka arkadaşlarla, başka başka skeçlerle sürdürüyorum. Akşamları yatakhane yatakhane geziyoruz, bizi davet ediyorlar, gelmemiz için yalvarıyorlar, köylü kızlara ailelerinden gelen kolilerle bizim için ziyafetler hazırlıyorlar. Biz aktrisler, para ya da ikramları kayıtsızca kabul ediyoruz ama hepsi bir yana, en büyük ödülümüz insanları güldürmenin verdiği mutluluk oluyor.

Anadil ve Düşman Diller

Başlangıçta yalnızca tek bir dil vardı. Bu dil nesnelerdi, şeylerdi, duygulardı, renklerdi, rüyalardı, mektuplardı, kitaplardı, dergilerdi.

Başka bir dilin var olabileceğini, bir insan evladının anlayamayacağım bir kelime telaffuz edebileceğini hayal bile edemezdim.

Annemin mutfağında, babamın okulunda, Guéza Dayı'nın kilisesinde, sokaklarda, kasabadaki evlerde ve anneannemle dedemin şehirdeki evinde herkes aynı dili konuşuyordu, başka bir dilin esamesi bile okunmuyordu.

Kasaba civarına yerleşmiş Çingenelerin başka bir dil konuştuğunu söylüyorlardı ama ben bunun gerçek bir dil olmadığını, tıpkı küçük kardeşimiz Tila anlamasın diye Yano'yla uydurduğumuz gibi, yalnızca kendi aralarında anlaşmak için uydurdukları bir dil olduğunu düşünüyordum.

Çingenelerin bunu –kasabanın lokantasında hiç kimse bir Çingene'nin içtiği bardaktan içmek istemediğinden– yalnızca onların kullandıkları, işaretlenmiş bardakları olduğu için yaptıklarını sanıyordum.

Çingenelerin çocuk çaldıklarını da söylüyorlardı. Pek çok şey çalıyorlardı çalmasına ama kilden yapılmış evlerinin önünden geçerken, bu viranelerin etrafında oynayan çocuk sayısını görünce neden başka çocuk çalsınlar ki, diye düşünmeden de edemiyordu insan.

Hem çanak çömleklerini, hasır sepetlerini satmak için kasabaya geldiklerinde "normal" konuşuyorlardı, bizimle aynı dilde.

Dokuz yaşındayken taşındık. Halkının en az dörtte birinin Almanca konuştuğu bir sınır şehrinde yaşamaya başladık. Biz Macarlar için düşman bir dildi bu; çünkü Avusturya hâkimiyetini hatırlatıyordu, o dönem ülkemizi işgal eden yabancı askerlerin dili de buydu.

Bir yıl sonra başka yabancı askerler işgal etti ülkemizi. Rusça okullarda zorunlu ders haline geldi, diğer yabancı dil dersleri yasaklandı.

Kimse Rusça bilmiyor. Almanca, Fransızca, İngilizce öğretmenleri birkaç ay boyunca hızlandırılmış Rusça dersleri alıyorlar ama dili öğrendikleri yok aslında, öğretmek gibi bir istekleri de yok. Her halükârda öğrencilerin öğrenme arzusu da yok.

Ulusal bir fikrî bir sabotaja, kendiliğinden gelişen, önceden planlanmamış pasif bir direnişe tanıklık ediliyor.

Sovyetler Birliği coğrafyası, tarihi ve edebiyatı da aynı isteksizlikle öğretiliyor. Okullardan cahil bir nesil mezun oluyor.

İşte böyle, yirmi bir yaşımda İsviçre'ye ve tamamen tesadüf eseri Fransızca konuşulan bir şehre geldiğimde bana tam anlamıyla yabancı bir dille karşılaşıyorum. Bu dili fethetmek için verdiğim mücadele burada başlıyor, hayatım boyunca sürecek uzun ve zorlu bir mücadele.

Otuz yılı aşkın bir süredir Fransızca konuşuyorum, yirmi yıldır Fransızca yazıyorum ve bu dili hâlâ bilmiyorum. Hatasız konuşamıyorum, sık sık başvurduğum sözlüklerin yardımıyla yazabiliyorum ancak.

İşte bu nedenle, Fransızcaya da düşman dil diyorum. Bunun bir başka nedeni daha var, çok daha beter bir nedeni: Bu dil yavaş yavaş anadilimi öldürüyor.

Stalin'in Ölümü

Mart 1953. Stalin öldü. Dün akşamdan beri biliyoruz bunu. Yatılı okulda matem zorunluluğu var. Kendi aramızda konuşmadan yatıyoruz. Sabah soruyoruz:

"Bugün tatil mi?"

Gözetmen, "Hayır," diyor. "Her zamanki gibi okula gidiyorsunuz. Ama şarkı söylemek yok."

Her zamanki gibi hizaya girip okula gidiyoruz ama şarkı söylemeden. Binalarda kırmızı bayraklar dalgalanıyor, siyah bayraklar da.

Sınıf öğretmenimiz bizi bekliyor.

"Saat on birde okul zili çalacak. Ayağa kalkacak ve bir dakikalık saygı duruşunda bulunacaksınız. Bu arada 'Stalin'in Ölümü' konulu bir kompozisyon yazacaksınız. Kompozisyonda Yoldaş Stalin'in hayatınızdaki yerini, sizin için ne ifade ettiğini anlatacaksınız. Öncelikle bir baba, sonra ışık saçan bir meşale.

Öğrencilerden biri hıçkırıklara boğuluyor.

Öğretmen, "Kendinize hâkim olun küçükhanım," diyor. "Hepimiz tarifsiz duygular içindeyiz. Yine de acımıza gem vurmaya çalışalım. Şu anda içinde bulunduğunuz şok hali göz önüne alınacağından kompozisyonunuza not verilmeyecek."

Yazıyoruz. Öğretmen ellerini arkasında kavuştur-

muş, sınıfta geziniyor. Zil çalıyor, ayağa kalkıyoruz. Öğretmen saatine bakıyor. Bekliyoruz. Şehirdeki sirenlerin de çalması gerekiyor.

Pencere kenarındaki bir kız sokağa bakıyor ve, "Çöp ziliymiş. Çöpü almaya gelmişler," diyor.

Gülme krizleri içinde yerlerimize oturuyoruz.

Çok geçmeden okul zili ve şehir sirenleri çalmaya başlıyor, tekrar kalkıyoruz yerimizden, ama çöp meselesi yüzünden hâlâ gülüyoruz. Bitmek tükenmek bilmez bir dakika boyunca bu şekilde, sessiz kahkahalarla sarsılarak ayakta dikiliyoruz, öğretmen de bizimle birlikte gülüyor.

Stalin'in renkli fotoğrafını yıllarca cebimde taşıdım fakat evine kalmaya gittiğimde, halamın o fotoğrafı neden yırttığını ancak Stalin öldüğü zaman anladım.

Beyin yıkama yöntemleri müthiş etkiliydi, özellikle de genç zihinler üzerinde. Büyük Rus baleti muhalif Rudolf Nureyev şöyle anlatır: "Stalin öldüğü gün dışarı çıktım, kırlara gittim. Olağandışı bir şeyler olmasını, doğanın bu faciaya bir tepki vermesini bekledim. Hiçbir şey olmadı. Ne yer sarsıldı ne bir işaret geldi."

Hayır. "Yer sarsıntısı" ancak otuz altı yıl sonra gerçekleşti, doğanın değil, halkların tepkisiyle. Bütün bu yıllar boyunca hepimizin, "Baba"mızın gerçekten ölmesini, "ışık saçan meşalemiz"in, öyle umalım ki, sonsuza kadar sönmesini beklemesi gerekti.

Kaç kurbanın ağırlığını taşıyordu vicdanında acaba? Bilinmiyor. Romanya'da hâlâ ölüler sayılıyor; Macaristan'da 1956'daki ölü sayısı otuz bindi. Asıl hesaba sığmayacak bir şey varsa o da, diktatörlüğün Doğu Avrupa ülkelerinde felsefeye, sanata ve edebiyata verdiği zarardı. Sovyetler Birliği, dayatmacı ideolojisiyle bu ülkelerin ekonomik kalkınmalarına engel olmakla kalmayıp onların ulusal kültürlerini ve kimliklerini de boğup yok etmeye çalıştı.

Bildiğim kadarıyla hiçbir muhalif Rus yazar bu sorunları ele almadı ya da söz konusu etmedi. Kendi tiranlarına boyun eğmek zorunda kalanlar, yabancı istilasına, kendi istilalarına boyun eğen bu "önemsiz, küçük ülkeler" hakkında ne düşünüyorlar acaba? Bu kendi ülkelerinin istilasıydı. Bu durumdan bir kere olsun hicap duydular mı ya da duyacaklar mı?

Bu noktada, yaşadığı çağı ve ülkesini –nefret ve aşkla, üstelik mizahi bir yaklaşımla– eleştirmekten ve yerden yere vurmaktan asla geri durmayan Avusturyalı büyük yazarThomas Bernhard'ı anmadan geçemeyeceğim.

12 Şubat 1989'da öldü. Onun için ulusal ya da uluslararası yas ilan edilmedi, sahte gözyaşları dökülmedi, belki gerçek gözyaşları bile dökülmedi. Edebiyat için ne denli büyük bir kayıp yaşandığını yalnızca aralarında benim de olduğum sadık okurları fark etti: Thomas Bernhard, bundan böyle yazamayacaktı. Daha da fenası: Ardında bıraktığı yazılarının yayımlanmasını yasaklamıştı. *Evet* adlı kitabın dâhi yazarından topluma son bir "hayır" cevabıydı bu. Bu kitap şimdi burada, önümde; *Beton*, *Bitik Adam*, *Ses Taklitçisi*, *Odun Kesmek* ve diğer kitaplarıyla birlikte masanın üzerinde. *Evet*, okuduğum ilk kitabı. Bir kitabı okurken hiç bu kadar gülmediğimi söyleyerek pek çok arkadaşıma ödünç verdim onu. Sonuna kadar okuyamadan bana iade ettiler kitabı, okudukları şeyleri, öylesine "moral bozucu" ve "dayanılmaz" bulmuşlar ki. Metnin "komik" yönüne gelince, hiçbir satırında rastlayamamışlar ona.

İçeriğinin feci olduğu doğru, zira bu "evet" tam anlamıyla bir "evet" fakat ölüme "evet", yani hayata bir "hayır"

Yine de, istesin ya da istemesin, Thomas Bernhard, yazar olduğu iddiasını taşıyan herkese örnek olmak için sonsuza kadar yaşayacak.

Hafıza

Gazetelerden ve televizyondan on yaşında bir Türk çocuğunun, anne babasıyla birlikte gizlice İsviçre sınırından geçerken, soğuktan ve yorgunluktan öldüğünü öğreniyorum. "İnsan kaçakçıları" onları sınıra bırakmışlar. Karşılaşacakları ilk İsviçre köyüne kadar doğruca yürümelerini söylemişler. Dere tepe saatlerce yürümüşler. Hava soğukmuş. Yolun sonuna doğru baba çocuğu sırtına almış. Ama çok geçmiş. Köye ulaştıklarında, çocuk soğuktan ve yorgunluktan bitap düşüp ölmüş.

İlk tepkim herhangi bir İsviçrelinin vereceği tepki gibiydi: "İnsanlar yanlarında çocuklarıyla ne cesaretle böyle maceralara atılabiliyorlar? Böyle bir sorumsuzluk kabul edilemez." Sonra suratıma birden güçlü bir tokat iniyor sanki. Soğuk kasım rüzgârı sıcacık odama doluyor ve hafızamın sesi içimden bir yerlerden yükseliyor şaşkınlıkla. "Nasıl yani? Hepsini unutmuş olabilir misin gerçekten de? Sen de aynı şeyi yaptın, tam da aynısını. Üstelik senin çocuğun neredeyse yeni doğmuş bir bebekti."

Evet, hatırlıyorum.

Yirmi bir yaşındayım. İki yıldır evliyim ve dört aylık bir kızım var. Bir kasım akşamı, bir "insan kaçakçısı"nın peşine düşüp Macaristan ile Avusturya arasındaki sınırı aşıyoruz. Adı Joseph, iyi tanıyorum onu.

Birkaçı çocuk, on kişilik bir grubuz. Küçük kızım babasının kucağında uyuyor, ben iki çanta taşıyorum. Birinde biberonlar, kundak bezleri, bebek için yedek kıyafetler, diğerinde sözlükler var. Joseph'in peşi sıra yaklaşık bir saat, sessizlik içinde yürüyoruz. Neredeyse zifirî karanlık. Aydınlatma fişekleri ve projektörler zaman zaman her yanı aydınlatıyor, patlama sesleri, silah sesleri duyuluyor, sonra sessizlik geri geliyor ve her taraf yeniden karanlığa bürünüyor.

Joseph ormanın kıyısında duruyor ve şöyle diyor:

"Avusturya'dasınız. Bundan sonrası size kalmış. Dümdüz ilerleyin. Köy uzak değil."

Joseph'e sarılıyorum. Üzerimizdeki paranın tamamını ona veriyoruz, nasıl olsa Avusturya'da geçmeyecek.

Ormanda yürüyoruz. Uzun zaman. Çok uzun zaman. Dallar yüzümüzü sıyırıyor, çukurlara düşüyoruz, kuru yapraklar ayakkabılarımızı ıslatıyor, köklere takılıp ayak bileklerimizi burkuyoruz. Birkaç el fenerimiz var fakat bunlar ancak küçük daireler halinde ışık veriyor, gerisi ağaç, hep ağaç. Oysa ormandan çıkmış olmamız gerekirdi. Sanki hep aynı yerde dönüp duruyoruz.

Bir çocuk, "Korkuyorum. Eve dönmek istiyorum. Yatağıma yatıp uyumak istiyorum," diyor.

Bir başka çocuk ağlıyor.

Bir kadın, "Kaybolduk," diyor.

Genç bir adam, "Duralım," diyor. Bu şekilde devam edecek olursak kendimizi yeniden Macaristan'da bulacağız, çoktan orada değilsek tabii. Yerinizden kımıldamayın. Bir bakacağım."

Kendini yeniden Macaristan'da bulmak, bunun ne demek olduğunu hepimiz çok iyi biliyoruz: Yasa dışı yollardan sınırı geçtiğimiz için hapse atılmak, hatta belki de sarhoş Rus sınır bekçilerinin açacakları yaylım ateşi altında kalmak.

Genç adam ağaca tırmanıyor. İndiğinde, "Nerede olduğumuzu anladım," diyor. "Işıklardan yönümü tayin ettim. Takip edin beni."

Onu takip ediyoruz. Çok geçmeden ağaçlar seyreliyor ve nihayet dalsız, çukursuz, ağaç kökü olmayan gerçek bir yolda yürüyoruz.

Birden güçlü bir ışık bizi aydınlatıyor ve bir ses, "Durun!" diyor.

Aramızdan birisi Almanca, "Sığınmacıyız biz," diyor.

Avusturya sınır karakolu nöbetçileri gülerek, "Söylemeseniz anlamazdık," diyorlar. "Bizimle gelin."

Bizi kasaba meydanına götürüyorlar. Orada büyük bir sığınmacı kalabalığı var.

Belediye başkanı geliyor: "Yanlarında çocukları olanlar öne çıksın."

Bir köylü ailenin yanına yerleştiriliyoruz. Çok nazikler. Bebekle ilgileniyorlar, bize yemek veriyorlar, yatacak yer gösteriyorlar.

İşin tuhaf tarafı, bütün bu olup bitenlerden hafızamda az hatıra kalmış. Sanki her şey bir rüyada ya da bir başka hayatta yaşanmış gibi. Sanki hafızam, hayatımın büyük bir bölümünü kaybettiğim o ânı hatırlamayı reddediyormuş gibi.

Şifreli yazılarımı tuttuğum hatıra defterimi ve ilk şiirlerimi Macaristan'da bıraktım. Erkek kardeşlerimi, annemi babamı, haber bile vermeden, bir veda bile etmeden geride bıraktım. Ama hepsinden de önemlisi o gün, 1956'nın o Kasım sonu, bir halka olan aidiyetimi kesin olarak kaybettim.

Yersiz Yurtsuz İnsanlar

Macaristan'dan gelip yerleştiğimiz küçük Avusturya kasabasından Viyana'ya doğru yola çıkmak üzere otobüse biniyoruz. Otobüs biletlerimizi kasabanın belediye başkanı ödüyor. Küçük kızım seyahat boyunca dizlerimde uyuyor. Yol kenarlarına yerleştirilmiş ışıklı direkler gözlerimin önünden kayıp geçiyor. Daha önce yol kenarlarında hiç ışıklı direk görmemişim.

Viyana'ya vardığımızda, kaydımızı yaptıracağımız bir polis karakolu buluyoruz. Orada, polis bürosunda, bebeğimin altını temizliyorum, biberonla besliyorum onu. Kusuyor. Polisler sığınmacıların yerleştirildikleri merkezin adresini verip bizleri oraya ücretsiz götürecek tramvayı gösteriyorlar. Tramvayda, iyi giyimli hanımlar bebeğimi kucaklarına alıyor, cebime para sıkıştırıyorlar.

Merkez büyük bir bina, eski bir fabrika ya da kışla binası olsa gerek. Muazzam büyüklükteki salonlarda, saman yataklar doğrudan yerlere atılmış. Ortak duş alanları ve geniş bir yemekhane mevcut. Yemekhanenin girişinde, kayıp ilanlarının iliştirildiği bir karatahta var. İnsanlar sınırdan geçmeden önce ya da geçtikten sonra, Viyana'da ya da hatta kalabalık içinde, şehir merkezinin keşmekeşinde kaybettikleri anne babalarını, arkadaşlarını arıyorlar.

Kocam, herkes gibi, bütün gününü bizleri kabul edebilecek bir ülke bulmak için farklı konsolosluk bürolarında bekleyerek geçiriyor. Bense saman yatağa yatıp saman çöpleriyle oynayarak agucuklar yapan küçük kızımın yanında kalıyorum. Çocuğa lazım olanları istemek için Almanca birkaç kelime öğrenmek zorundayım. Onu kucağıma alıp merkezin büyük mutfağına gidiyorum ve orada şef olduğunu tahmin ettiğim beye, "*Milch für Kinder bitte*"[1] ya da "*Seife für Kinder*"[2] diyorum. Ne istediysem bizzat veriyor bana.

Bizleri İsviçre'ye götürecek trene bindiğimizde Noel yaklaşıyor. Pencere önündeki girintiye çam dalları, çikolata ve portakal yerleştirilmiş. Özel bir tren bu. Bizlere eşlik eden görevlilerin dışında yalnızca Macarlar var ve tren ancak İsviçre sınırında duracak. Orada bando mızıkayla karşılanıyoruz, kibar hanımlar pencerelerimizden içeriye sıcak çay kupaları, çikolata ve portakal uzatıyorlar.

Lozan'a varıyoruz. Şehrin tepelerinde, futbol sahasının yanındaki bir kışlaya yerleştiriliyoruz. Asker gibi giyinmiş genç kadınlar, yüzlerinde güven verici tebessümlerle çocuklarımızı alıp götürüyorlar. Kadınlar ve erkekler duş için ayrılıyor. Kıyafetlerimiz dezenfekte edilmek üzere götürülüyor.

Daha önce benzer bir durum yaşamış olanlarımız korktuklarını itiraf edeceklerdi sonradan. Birbirimize kavuşunca, özellikle de çocuklarımızı tertemiz ve karınları güzelce doyurulmuş bulunca hepimiz rahatlıyoruz. Küçük kızım yatağımın yanına yerleştirilmiş güzel bir beşikte, daha önce sahip olmadığı güzellikte bir beşikte huzur içinde uyuyor.

1. (Alm.) Çocuklar için süt lütfen. (Y.N.)
2. (Alm.) Çocuklar için sabun lütfen. (Y.N.)

Pazar günleri, futbol maçından sonra, seyirciler kışlanın demir parmaklıkları arasından bize bakmaya geliyorlar. Çikolata ve portakal veriyorlar elbette, ayrıca sigara ve para. Bu durum bizlere artık toplama kamplarını değil, daha ziyade hayvanat bahçelerini hatırlatıyor. En sıkılganlarımız avluya çıkmayı zul sayıyor, bazılarıysa zamanlarını ellerini parmaklıkların arasından uzatıp hasılatlarını kıyaslamakla geçiriyor.

Sanayiciler hafta boyunca pek çok kez kol işçisi aramaya geliyorlar. Arkadaşlar, tanıdıklar iş ve barınacak yer buluyorlar. Adreslerini bırakıp gidiyorlar.

Lozan'da bir ayı geçirdikten sonra, bir ayı da Zürih'te, ormanın içine inşa edilmiş bir okulda geçiriyoruz. Bizlere dil dersleri veriyorlar, ama küçük kızım yüzünden pek nadir katılabiliyorum.

Ülkemi terk etmeseydim nasıl bir hayatım olurdu? Daha zor, daha yoksul sanırım ama daha az yalnız, daha az parçalanmış, mutlu belki de.

Emin olduğum bir şey varsa, o da yine yazacak olduğumdur, nerede ve hangi dilde olursa olsun.

Çöl

Zürih'teki sığınmacı kampından, İsviçre'nin neredeyse her yerine "dağıtılıyoruz" Böylece tamamen tesadüfen kasaba halkı tarafından temin edilen eşyalarla döşenmiş iki odalı bir dairenin bizi beklediği Neuchâtel'e, yerini tam olarak belirtmek gerekirse Valangin'e varıyoruz. İki hafta sonra, Fontainemelon'daki bir saat fabrikasında çalışmaya başlıyorum.

Sabah saat beş buçukta kalkıyorum. Bebeğimi doyurup giydiriyorum, giyiniyorum, beni fabrikaya götürecek altı buçuk otobüsüne bineceğim. Çocuğumu kreşe bırakıyorum ve fabrikaya giriyorum. Oradan akşamın beşinde çıkıyorum. Küçük kızımı kreşten alıyorum, otobüse biniyorum, eve dönüyorum. Kasabanın küçük dükkânından alışverişimi yapıyorum, ateşi yakıyorum (dairede merkezî ısıtma yok), akşam yemeğini hazırlıyorum, çocuğu yatırıyorum, bulaşıkları yıkıyorum, biraz yazıyorum ve yatıyorum.

Şiir yazmak için fabrika çok iyi. İş tekdüze, başka şeyler düşünebiliyor insan, makinelerin dizelerin ölçülerine uygun, düzenli bir ritmi var. Çekmecemde bir kâğıt ve kalem duruyor. Şiir şekil almaya başladığında not ediyorum. Akşamları hepsini bir deftere temize çekiyorum.

Fabrikada çalışan on kadar Macar'ız. Öğle arasında

yemekhanede buluşuyoruz ama yemekler alışageldiklerimizden o kadar farklı ki neredeyse hiçbir şey yemiyoruz. Kendi adıma, ben en azından bir yıl boyunca, öğle yemeğinde yalnızca sütlü kahveyle ekmek aldım.

Fabrikada herkes bize nazik davranıyor. Gülümsüyorlar, konuşuyorlar bizimle fakat hiçbir şey anlamıyoruz.

Çöl burada başlıyor işte. Sosyal çöl, kültürel çöl. Devrim günlerinin ve kaçışın heyecanı yerini sessizliğe, boşluğa, önemli bir şeye hatta belki de tarihe tanıklık ettiğimiz duygusuna kapıldığımız günlere duyduğumuz özleme, memleket özlemine, aile ve arkadaş özlemine bırakıyor.

Buraya gelirken bir şeyler bekliyorduk. Beklediğimiz neydi bilmiyorduk ama kesinlikle bu değildi: Bu kasvetli işgünleri, bu sessiz akşamlar, bu değişime kapalı, sürprizsiz, umutsuz, donuk hayat.

Maddi olarak eskisinden biraz daha iyi yaşıyoruz. Bir yerine iki odamız var. Yeterince kömürümüz ve yiyeceğimiz var. Yine de kaybettiklerimize göre çok ağır bir bedel.

Sabah otobüsünde, şişman biletçi yanıma oturuyor, her sabah hep aynı şey, yol boyu şen şakrak konuşuyor benimle. Ne dediğini çok iyi anlamasam da İsviçrelilerin, Rusların buralara kadar gelmesine izin vermeyeceklerini söyleyerek beni rahatlatmaya çalıştığını anlıyorum. Korkmamam gerektiğini söylüyor, bundan böyle üzülmemem gerektiğini, artık güvende olduğumu. Gülümsüyorum, ona Ruslardan korkmadığımı, üzülüyorsam da şimdi bütünüyle güven içinde, işten, fabrikadan, alışverişten, bulaşık yıkamaktan, yemek pişirmekten, uyumak ve ülkemi biraz daha uzun süre düşünmek için pazar günlerini beklemekten başka yapacak işim olmadığı için üzülüyorum diyemem ki ona.

Onu gücendirmeden, bildiğim az sayıda Fransızca kelimeyle onun güzel ülkesinin biz sığınmacılar için bir

çölden, "entegrasyon", "asimilasyon" denen şeylere ulaşana kadar kat etmemiz gereken bir çölden farksız olduğunu nasıl anlatabilirim ki?

Aramızdan iki kişi, kendilerini orada bekleyen hapis cezasına rağmen Macaristan'a geri döndü. Başka ikisi, iki genç bekâr adam, daha uzağa, Amerika Birleşik Devletleri'ne, Kanada'ya gittiler. Dördü daha da uzak bir yere gittiler, gidilebilecek en uzak yere, büyük sınırın ötesine geçtiler. Tanıdığım bu dört kişi, sürgünümüzün ilk iki yılında kendilerini öldürdü. Biri barbitüratla, biri gazla, diğer ikisiyse boyunlarına ip geçirerek. En genci on sekiz yaşındaydı. Adı Gisèle'di.

Nasıl Yazar Olunur?

Öncelikle yazmak gerekir, elbette. Sonra da yazmaya devam etmek. Kimsenin umurunda değilken bile. Kimsenin asla umurunda olmayacağı duygusuna kapılırken bile. Yazılmış kâğıtlar çekmecelerde birikirken ve diğerleri yazılırken unutulurken bile.

İsviçre'ye geldiğimde yazar olma umudum hemen hemen sıfırdı. Bir Macar edebiyat dergisinde birkaç şiirim yayımlanmıştı yayımlanmasına ama şansım ve imkânım buradan ileriye gitmiyordu. Uzun yıllar süren azimli çalışmalarım sonucunda Fransızca kaleme aldığım iki piyesi tamamlamayı başardığımda bile, bunları ne yapmam, nereye ve kime göndermem gerektiğini tam olarak kestiremiyordum.

John ve Joe adlı ilk piyesim bir kafede, Neuchâtel Café du Marché'de sahnelendi. Cuma ve salı günleri birkaç amatör oyuncu, akşam yemeği sonrası orada "kabare akşamları" düzenliyordu. Tiyatro yazarlığı ""kariyer"im de böylece başlamış oldu. Aylarca oynanan bu oyunun başarısı o zamanlar beni çok mutlu etti ve yazmaya devam etmem için cesaretlendirdi.

İki yıl sonra piyeslerimden bir diğeri, Neuchâtel yakınlarındaki küçük Saint-Aubin kasabasında, Tarentule Tiyatrosu'nda sahnelendi. Oynayanlar yine amatör tiyatrocular dı.

"Kariyer"im burada son bulmuşa benziyor, onlarca metin taslağım da bir rafın üzerinde yavaşça sararıyor. Neyse ki biri metinlerimi radyoya göndermemi öneriyor, bu da başka bir "kariyer"in başlangıcı oluyor, radyo tiyatrosu yazarlığı. Radyoda oyunlarım seslendiriliyor ya da daha doğrusu, profesyonel oyuncular tarafından okunuyor, gerçek bir yazar gibi telif sahibi oluyorum. 1978-1983 yılları arasında, Radio Suisse Romande, piyeslerimden beşini radyoya uyarlıyor, hatta çocuk yılı şenlikleri için bir sipariş bile alıyorum.

Yine de tiyatroyu bütün bütün bırakmıyorum. 1983'te, Neuchâtel Kültür Merkezi tiyatro okuluyla çalışmayı kabul ediyorum. Benden istenen ısmarlama bir iş, on beş öğrenci için bir piyes yazmak. Bu iş çok hoşuma gidiyor, bütün provalara katılıyorum.

Dersler genellikle her türlü beden egzersizleriyle başlıyor. Bu egzersizler bana, çocukluğumuzda kardeşimle ya da bir arkadaşımla yaptıklarımızı hatırlatıyor. Konuşmadan, kımıldamadan, yiyip içmeden durabildiğimiz kadar durduğumuz oyunlar... Çocukluk anılarımla ilgili kısa metinler yazmaya başlıyorum. Bu kısa metinlerin günün birinde kitaba dönüşeceğini aklımdan bile geçirmiyorum o sıralar. Bununla birlikte, iki senenin sonunda, masamın üzerinde, içinde gerçek bir romana benzer, tutarlı, başı sonu olan bir hikâyenin bulunduğu koca bir defter duruyor. Onu takdim edilebilir bir metin haline getirene kadar uzun bir yol var daha, daktilo etmek, düzeltmek, yeniden daktilo etmek, fazlalıkları atmak, tekrar tekrar düzeltmek gerekecek. Yine de bu el yazmasıyla ne yapmam gerektiğini tam olarak bilemiyorum henüz. Kime göndermeli, kime vermeli? Yayıncı tanıdığım yok, tanıyacak kimseyi de tanımıyorum. Aklımdan belli belirsiz, L'Âge d'Homme Yayınevi'nin adı geçiyor ama bir arkadaşım, "Paris'teki en büyük üç yayınevinden başlamak gerek," diyor. Bana üç yayınevinin

adresini veriyor: Gallimard, Grasset, Seuil. Dosyanın üç kopyasını çıkarıyorum, üç paket hazırlıyorum, birbirinin aynısı üç mektup yazıyorum: "Sayın yetkili..."

Hepsini postaya verdiğim gün büyük kızıma haberi veriyorum.

"Romanımı bitirdim."

"Sahi mi? Yayımlarlar mı sence?"

"Evet, tabii ki," diyorum.

Gerçekten de, bir an bile kuşku belirmiyor içimde. Romanımın iyi bir roman olduğu ve sorunsuzca yayımlanacağı kanısındayım, eminim bundan. Bu yüzden dört ya da beş hafta sonra, önce Gallimard sonra da Grasset dosyamı nazik ve mesafeli bir ret cevabıyla birlikte geri gönderdiklerinde hayal kırıklığından çok şaşkınlık oluyor hissettiğim. Başka yayınevlerinin adreslerini araştırmalıyım diye düşünürken, bir kasım öğle sonrası telefon çalıyor. Hattın öbür ucundaki Seuil'den Gilles Carpentier. Dosyamı henüz okuyup bitirdiğini ve yıllardan beri böyle güzelini okumadığını söylüyor. İlk okumadan sonra baştan sona tekrar okuduğunu ve yayımlamayı düşündüğünü söylüyor bana. Ama öncesinde birkaç kişinin daha onayı gerekiyormuş. Birkaç hafta içinde beni haberdar edecekmiş. Bir hafta sonra beni tekrar arayıp, "Sözleşmenizi hazırlıyorum," diyor.

Üç yıl sonra Berlin sokaklarında çevirmenim Erika Tophoven'le geziniyorum. Kitapçıların önlerinde duruyoruz. Vitrinlerinde ikinci romanım. Evimde, bir rafın üzerinde, on sekiz dile çevrilmiş, *Büyük Defter.*

Akşamına Berlin'de, bir okuma etkinliğimiz var. İnsanlar benimle tanışmaya, beni dinlemeye, bana sorular sormaya gelecekler. Kitaplarım hakkında, hayatım hakkında, yazarlık serüvenim hakkında. Soruya cevabım şöyle: Yazdığınız şeye inancınızı asla yitirmeden, sabır ve kararlılıkla yazarak yazar olunur.

Okumaz Yazmaz

Bir gün, arkadaşlık ettiğim bir komşum bana şöyle diyor:

"Televizyonda yabancı kadın işçilerle ilgili bir program izledim. Bütün gün fabrikada çalışıyorlar, akşamları da ev işleri yapıyor, çocuklarına bakıyorlar."

"İsviçre'ye geldiğimde benim yaptığım gibi," diyorum.

"Üstelik Fransızca bilmiyorlar bile."

"Ben de bilmiyordum."

Arkadaşımın canı sıkılıyor. Televizyonda gördüğü yabancı kadınların etkileyici hikâyelerini anlatamıyor bana. Geçmişimi öylesine unutmuş ki ülkenin dilini bilmeyen, fabrikada çalışan ve akşamları aileleriyle ilgilenen o kadın türüne mensup olabileceğimi hayal bile edemiyor.

Bense hatırlıyorum. Fabrikayı, çarşı pazar alışverişlerini, çocuğu, akşam yemeklerini. Ve bilmediğim dili. Fabrikada, insanların birbirleriyle konuşmaları zordur. Makineler çok fazla gürültü çıkarır. Tuvaletlerde alelacele sigara tüttürürken konuşabilirsiniz ancak.

İşçi arkadaşlarım bana temel şeyleri öğretiyor. Valde-Ruz manzarasını göstererek, "Hava güzel," diyorlar. Başka kelimeler öğretmek için dokunuyorlar bana: saçlar, kollar, eller, ağız, burun.

Akşamları çocukla eve dönüyorum. Macarca konuş-

tuğumda küçük kızım şaşkınlıktan büyümüş gözlerle bakıyor bana.

Bir keresinde anlamadığım için ağlamaya başladı, bir başka sefer de o beni anlamadığı için.

İsviçre'ye geldikten beş sene sonra Fransızcayı konuşuyorum ama okuyamıyordum. Okuma yazma bilmediğim zamanlara geri dönmüştüm. Henüz dört yaşında okumayı söken ben.

Kelimeleri biliyorum. Okumaya kalkıştığımda onları tanıyamıyorum. Harfler hiçbir şeye karşılık gelmiyor. Macarca fonetik bir dil, Fransızcaysa tam tersi.

Beş sene boyunca okuyamadan nasıl yaşayabildim bilmiyorum. O zamanlar, ayda bir kere şiirlerimi yayımlayan Macar edebiyat dergisi vardı; posta yoluyla Cenevre Kütüphanesi'nden ödünç aldığımız Macarca kitaplar da vardı, çoğunlukla daha önce okunmuş kitaplar, ama yeniden okumak hiç okumamaktan iyidir. Ve neyse ki, yazı vardı.

Çocuğum yakında altı yaşına basacak, okula başlayacak.

Ben de başlıyorum, yeniden okula başlıyorum. Yirmi altı yaşında, okumayı öğrenmek için Neuchâtel Üniversitesi'nin yaz kurslarına kayıt oluyorum. Yabancı öğrenciler için Fransızca dersleri bunlar. İngilizler, Amerikalılar, Almanlar, Japonlar, Almanca konuşan İsviçreliler var. Giriş sınavı yazılı. Tek kelime yazamıyorum, kendimi başlangıç seviyesindekilerin arasında buluyorum.

Birkaç dersten sonra öğretmen bana, "Çok iyi Fransızca konuşuyorsunuz. Neden başlangıç seviyesindesiniz?" diye soruyor.

"Ne okuyabiliyor ne de yazabiliyorum. Okuma yazmam yok."

Gülüyor, "Hallederiz."

İki yıl sonra, onur ödülüyle birlikte Fransızca Başarı Belgemi alıyorum.

Okumayı öğrendim, okumayı yeniden öğrendim. Fransızca okumak istediğim her şeyi, Victor Hugo'yu, Rousseau'yu, Voltaire'i, Sartre'ı, Camus'yü, Michaux'yu, Francis Ponge'u, Sade'ı okuyabiliyorum ve bunların yanı sıra Fransızcaya çevrilmiş yazarları, Faulkner'ı, Steinbeck'i, Hemingway'i okuyabiliyorum. Bir sürü kitap, sonunda benim de anlayabildiğim kitaplar.

İki çocuğum daha olacak. Onlarla okumayı, yazım kurallarını, fiil çekimlerini öğrenmeyi sürdüreceğim.

Bana bir kelimenin anlamını ya da yazılışını sorduklarında asla, "Bilmiyorum," demeyeceğim. "Bir bakayım," diyeceğim.

Ve bıkıp usanmadan sözlüğe bakacağım. Bir sözlük tutkununa dönüşeceğim.

Fransızcayı, anadili Fransızca olan yazarlar gibi asla yazamayacağımı biliyorum, yine de yazabildiğimce, elimden geldiğince yazacağım.

Bu dili ben seçmedim. Kader, rastlantılar, koşullar dayattı onu bana.

Fransızca yazmak, mecburum buna. Bu bir meydan okuma.

Okuma yazma bilmeyen birinin meydan okuması.

Şifreli yazılarımı tuttuğum hatıra defterimi ve ilk şiirlerimi Macaristan'da bıraktım. Erkek kardeşlerimi, annemi babamı, haber bile vermeden, bir veda bile etmeden geride bıraktım. Ama hepsinden de önemlisi o gün, 1956'nın o Kasım sonu, bir halka olan aidiyetimi kesin olarak kaybettim.

Macaristan'daki ilk mutlu yıllar, savaş sonrası yoksulluk, yatılı okul dönemi, "çocukluğun gümüş ipliği"nin kopuşu, Stalin'in ölümü, sürgün, Lozan yılları, yeni bir ülke, anadil ve düşman dil... Ágota Kristóf bebeği ve kocasıyla yirmi bir yaşında sığınmacı olarak yerleştiği İsviçre'de hiçbir zaman tam anlamıyla hâkim olamayacağı, asla kendine ait kılamayacağı, ne yazabildiği ne de okuyabildiği düşman bir dille tanışır. Bundan böyle kendini bir halkın parçası hissedemediği gibi ötekilik hissini de her daim içinde taşır.

Yazarın tek otobiyografik metni olan *Okumaz Yazmaz* ölçülü, kısa cümleleri, ne eksik ne de fazla sözcükleriyle doğrudan okurun kalbine sesleniyor.

"Bu kitap küçük bir mücevher."

Kirkus Reviews

"Kristóf yaklaşık elli sayfada, başkalarının bütün bir kariyeri boyunca hedefleyebileceği şeyi başarıyor. Katıksız bir deha."

Max Porter

#macaredebiyatı #çocukluk #savaş #göç #aile #anadil #kimlik

ISBN 978-975-07-6224-6

can

canyayinlari.com | f | | X canyayinlari

anlatı

9 789750 762246